

PAULINA KORALEWSKA*, BEATA RASZKA**

OPTYMALIZACJA ZAGOSPODAROWANIA OSTROWA TUMSKIEGO W POZNANIU DLA POTRZEB WSPÓŁCZESNEGO MIASTA

MANAGEMENT OPTIMIZATION OF OSTRÓW TUMSKI IN POZNAŃ FOR THE NEEDS OF A MODERN CITY

Streszczenie

Artykuł zawiera relację z prac prowadzonych w na Ostrowie Tumskim w Poznaniu. Celem działań było opracowanie koncepcji nadania nowych funkcji społecznych, zwłaszcza turystyczno-rekreacyjnych, całej wyspie Ostrów Tumski w Poznaniu. Przeprowadzono inwentaryzację i ocenę obecnego stanu zagospodarowania wyspy. Wskazano główne kierunki zmian i działań, jakie należy podjąć dla nadania pożądaných funkcji. Podstawowym celem była próba odzyskania obszaru Ostrowa Tumskiego dla mieszkańców poprzez działania rewitalizacyjne i restytucyjne, nadające właściwą rangę temu obszarowi w przestrzeniach publicznych współczesnego miasta oraz w świadomości, odczuciach i zachowaniach Polaków.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, miasto

Abstract

The article contains a report concerning inventory works conducted in Ostrów Tumski in Poznań. The aim of these actions was to prepare a concept of providing the whole Ostrów Tumski with new functions. Assessment of the current level of the island's management has been done on the basis of observation and photographic documentation. The essential point of the article is to indicate directions of the most significant changes and actions that ought to be taken in order to provide the island with desirable functions, including all the conditions which need to be fulfilled.

Keywords: revitalization, city

* Mgr Paulina Koralewska, Wydział Turystyki i Rekreacji, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

** Prof. nzw. dr hab. Beata Raszka, Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.

1. Wstęp

Celem prac była próba przywrócenia obszarowi Ostrowa Tumskiego w Poznaniu, poprzez działania rewitalizacyjne i restytucyjne, należnej – jako załączkowi naszej państwowości – rangi w przestrzeniach publicznych współczesnego miasta oraz świadomości Polaków. Prace prowadzone na Ostrowie Tumskim w Poznaniu powinny pozwolić na zachowanie walorów kulturowych, stworzenie przestrzeni publicznych, zwiększenie atrakcyjności turystycznej, a ostatecznie – podnieść szanse rozwojowe.

2. Materiał i metody

Na planie Poznania¹ w skali 1:18 000 dokonano wstępnego podziału terenu na sektory: A, B, C, o ogólnie podobnym sposobie użytkowania. Granice przyjętych wydzielen ustalono następująco²:

- sektor A – przemysłowy: północna część wyspy. Ograniczony od pd. linią kolejową, od wsch. ul. Panny Maryi, od zach. graniczy z terenami przyległymi do Katedry;
- sektor B – katedralny: część centralna. Pd. granicę wyznacza ulica Zagórze;
- sektor C – mieszkaniowy: pd. część Ostrowa Tumskiego.

Szczegółową inwentaryzację prowadzono w 2005 r. Informacje naniesiono na mapę topograficzną (skala 1:5000). Wydzielone powierzchnie i zinwentaryzowane zasoby oceniono i dokonano nowego podziału funkcjonalno-przestrzennego, wyodrębniając sektory o spójnych walorach użytkowych. Podział przeprowadzono na podstawie subiektywnie nadanej rangi przydatności społecznej, przyjmując jako wiodącą funkcję historyczno-kulturotwórczą. W dalszych etapach ocena ta ma posłużyć do opracowania trybu postępowania dla przywrócenia znaczenia i funkcjonalności terenu i wskazania optymalnego zagospodarowania Ostrowa Tumskiego według zasad i dla potrzeb oczekiwanych społecznie.

3. Wyniki

3.1. Inwentaryzacja

Sektor A, niedostępny dla osób nieupoważnionych, jest przedzielony linią kolejową na część pn. i pd. (il. 1) oraz kanałem ulgi rzeki Warty na część zach. i wsch. Część zach. jest zajęta przez wielki przemysł, wschodnia – przez rzemiosło, budynki administracyjne itp. Znaczny udział mają nieużytki zamieniane w wysypiska śmieci oraz zdegradowane tereny poprzemysłowe. Stan większości obiektów jest bardzo zły. Między zabudową przemysłową położone są ogródki działkowe.

Sektor B zajmują obiekty Poznańskiej Kurii Metropolitalnej (Katedra, inne obiekty historyczne) oraz stanowiska archeologiczne z czasów Mieszka I. Teren ten jest przecięty ulicą Stefana Wyszyńskiego (tranzyt wschód–zachód). Zasadnicza część obszaru katedralnego rozlokowana jest po północnej stronie ulicy Wyszyńskiego. Od zachodu i północy styka się z sektorem przemysłowym. Od południowej strony ul. Wyszyńskiego rozciągają się tereny wraz z budynkami Arcybiskupiego Seminarium Duchownego i Kaplicą Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny.

Sektor C (Zagórze) to zabudowa mieszkaniowa, pawilony usługowe oraz zespoły zieleni nieorganizowanej i fragment ogrodów przy Pałacu Arcybiskupim i seminarium. Zabudowa kamieniczna pochodzi z XIX i pocz. XX w. Bloki wybudowano w latach 20. XX w. W latach 60. powstało osiedle domów jednorodzinnych, tworzące jednorodną przestrzenną całość. Stan techniczny budynków mieszkalnych i pawilonów jest zadowalający; fasady starszych domów wymagają renowacji.

Zieleń ogólnodostępna zajmuje pd. niezagospodarowany cypel wyspy. Pas zieleni znajduje się również przy tunelach łączących części Ostrowa Tumskiego rozciętych ul. Wyszyńskiego. W części zach.

jest zadbany, wzbogacony o elementy drobnej infrastruktury rekreacyjnej. W części wsch. natomiast zieleń jest zaniedbana, z pojedynczymi garażami.

3.2. Ocena zagospodarowania

Ocena uwzględniająca potencjał przydatności społecznej (zwłaszcza wypoczynkowej i turystycznej) pozwoliła zhierarchizować użyteczność i ujawnić obszary o największym znaczeniu dla rozwoju tych funkcji. Badany teren jest wyraźnie przestrzennie rozdzielony barierami liniowymi (trasy komunikacyjne) oraz zróżnicowany funkcjonalnie. Najmniejszy udział mają wydzielenia bardzo atrakcyjne turystycznie, z obiektami o walorach historyczno-architektonicznych, pozostające w zgodzie z historycznym kontekstem miejsca. Tereny te występują w sektorze B (katedralnym). W jego granicach zidentyfikowano obszary i obiekty kolizyjne, tj. obiekty przemysłowe, baraki, ogrodzenia i biurowce. Strukturą kolizyjną jest także ulica Wyszyńskiego rozbijająca jedność przestrzenno-funkcjonalną i zaburzająca historyczny układ zabudowy i urbanistyki, utrudniając prawidłowe zagospodarowanie i udostępnianie, w tym turystyczne, tej części wyspy.

W całości terenu Ostrowa Tumskiego największy udział mają obszary obecnie nieatrakcyjne, wymagające całkowitej zmiany funkcji i tereny o niewykorzystanym potencjale turystycznym. Na drugim miejscu znajdują się obszary, które są atrakcyjne turystycznie, ale obiekty lub ich otoczenie wymaga odnowy. Odrębną kategorię stanowią obszary o funkcjach neutralnych (seminarium, zabudowa mieszkaniowa).

4. Podsumowanie i wnioski

Ostrów Tumski w Poznaniu przechowuje relikty naszej przeszłości o wyjątkowych wartościach kulturowych i przekazie historycznym istotnym dla ciągłości naszych dziejów. Jeżeli teren wyspy ma być przestrzenią atrakcyjną turystycznie, kreującą kulturalne i społeczne zachowania, to jej obecne zagospodarowanie wymaga wielu zmian i większej dbałości. Stan taki można osiągnąć, dokonując wielu koniecznych zabiegów, dzięki którym Ostrów będzie miał szansę stać się miejscem chętnie odwiedzanym przez mieszkańców i turystów.

Tereny przemysłowe powinny przejść kompleksową rekultywację, rozpoczynającą się zaniechaniem i wycofaniem działalności gospodarczej, a kończącą się przyjęciem nowego modelu zagospodarowania, wprowadzeniem nowych funkcji odpowiadających podstawowym walorom i wartościom zachowanym i pielęgnowanym poprzez przekaz historyczny zabudowy katedralnej Ostrowa Tumskiego. Obecnie zdegradowanym obszarom (zielonym, nieużytkom), a także zamkniętym ogrodom działkowym należy nadać funkcje terenów zieleni parkowej, planowej, która będzie ogólnodostępna, o funkcjach rekreacyjnych i estetycznych, częściowo ochronnych. Tereny mieszkaniowe i ich otoczenie wymagają kompleksowej rewitalizacji.

Kompleks katedralny składa się z dwóch typów obszarów – bardzo atrakcyjnych turystycznie, z obiektami o wybitnych walorach historyczno-architektonicznych oraz z obszarów potencjalnie atrakcyjnych, z interesującymi obiektami, lecz zaniedbanym otoczeniem. Działań konserwatorskich i porządkowych wymaga zwłaszcza północny skraj sektora. Z kolei sąsiadujące ze sobą dwa odmienne obszary funkcjonalne, tj. seminarium i strefa zabudowy mieszkaniowej (sektor C), wymagają odnowy i ujednoczenia kolorystycznego fasad budynków mieszkalnych oraz zadbania o tereny zielone.

Wyspa powinna być strefą otwartą tylko dla ruchu pieszego i rowerowego (oraz dla samochodów członków Kurii Metropolitalnej i mieszkańców Zagórza), przez projektowany most Berdychowski lub kładki wybudowane po śladach dawnych przepraw – Tumskiej i Cybińskiej. Konieczna jest likwidacja (przesunięcie na północ, w sąsiedztwo linii kolejowej – wspólna estakada lub tunel pod Wartą) ulicy Wyszyńskiego oraz innych elementów infrastruktury technicznej, będących krajobrazowymi lub funkcjonal-

nymi przeszkodami, tj. linii wysokiego napięcia, linii kolejowej (tunel lub estakada wraz z ulicą Wyszyńskiego). Przesłanie emanujące ze strefy katedralnej jako miejsca kultu oraz pielęgnowania pamięci historycznej winno nadawać formę i charakter zagospodarowaniu i nowo wprowadzanym funkcjom. W związku z tym proponuje się następujący podział przestrzeni (il. 2):

I. Sektor historyczny: zespół katedralny, zjednoczony przestrzennie i funkcjonalnie; ekspozycja obiektów historycznych, archeologicznych (państwa pierwszych Piastów, palatium, pozostałości pałacu książęcego Mieszka I³); zaadaptowane dla zwiedzających fragmenty XIX fortyfikacji pruskich. Punkty obsługi turystów w obecnie zaniedbanych kanonach. Konieczne wytyczenie tras spacerowych i rowerowych.

II. Sektor parków i ogrodów: utworzony w miejsce nieużytków zajmujących północny skraj Ostrowa Tumskiego i ogrodów działkowych; naturalne rozwinięcie ciągu spacerowego od Katedry w głąb wyspy.

III. Sektor „kultury wysokiej”: tereny przemysłowe na północy wyspy i po zachodniej stronie kanału ulgi, od wschodu powiązany funkcjonalnie z nowo zakładanymi parkami; lokalizacja obiektów dla spektakli plenerowych – amfiteatr, muszla koncertowa (zaplecze festiwalu „Malta”); centrum sztuki, galerie, atelier, kawiarenki i restauracje, uzupełniające usługi części katedralnej.

IV. Sektor wypoczynku codziennego: Zagórze; park poza obszarem zabudowanym na południowym skraju i nadrzeczne bulwary mające kontynuację wokół całej wyspy, zwieńczone przystanią na południowym cyplu.

Procesy rewitalizacyjne w ostatnich latach są przeprowadzane lub – przynajmniej – szeroko opracowywane założenia w licznych miastach Polski. Jak wskazują doświadczenia, w planowaniu rewitalizacji konieczne jest łączenie różnych warsztatów – urbanistycznego, planistycznego, społecznego, nauk geograficznych i przyrodniczych oraz kulturowych. Wielowątkowość i złożoność problematyki wymaga zaangażowania się wielu środowisk i instytucji w trakcie planowania. Konieczne jest włączenie władz miejskich jako koordynatora działań oraz podstawową siłę inicjującą zmiany – zwłaszcza społeczne – w granicach rewitalizowanego fragmentu miasta. Przykładem wzorcowo przygotowanego zakresu prac rewitalizacyjnych może być opracowanie sporządzone dla Krakowa⁴. W koncepcji tej spleciono cztery wątki, dające podstawy do przeprowadzenia rzeczywistej, mającej szansę powodzenia, rewaloryzacji: konkretne tereny (miejsca, obszary, systemy), zasięg i różnorodność problemu (wydzielono siedem poziomów problemowych), sposoby realizacji (określając harmonogram działań, możliwości pozyskania środków, konieczne do przeprowadzenia operacji, działania monitoringowe oraz identyfikując sprzężenia zwrotne). Z kolei przykład gdański⁵, dość szczególny, bo odnoszący się do budowli fortecznych, wskazuje na konieczność stworzenia **przed** podjęciem rewitalizacji szerokiego forum dyskusyjnego, pozwalającego na opracowanie koncepcji wykorzystania obiektów **po** rewitalizacji.

Koncepcja dotycząca rewitalizacji fragmentu Poznania, zarysowana w niniejszym artykule, jest wizją kosztowną i trudną w realizacji, ale uwzględnia charakter miejsca i funkcje, jakie powinien pełnić Ostrów Tumski w Poznaniu⁶. Podstawowym warunkiem dokonania jakichkolwiek zmian jest usunięcie przemysłu z terenu całego Ostrowa Tumskiego. Likwidacja naziemnych tras komunikacyjnych jest koniecznością dla uzyskania jedności funkcjonalno-przestrzennej wyspy i przywrócenia jej należnej rangi jako miejsca inicjacji państwowości polskiej, grodu królewskiego i miejsca kultu religijnego. Stworzenie nowego oblicza przestrzeni publicznych Ostrowa Tumskiego będzie korzystne z punktu widzenia rozwoju Poznania; powstaną nowe tereny o funkcjach kulturotwórczych i wypoczynkowych.

Przypisy

¹ Poznań, plan miasta skala 1:18 000, Wyd. Demart sp. z o.o., Warszawa, 2003.

² P. Koralewska, *Koncepcja zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego wyspy Ostrów Tumski w Poznaniu*, 2006, mscr.

- ³ A. Piotrowska, *Europejski sen Mieszka I*, Wiedza i Życie, 11, 2005, s. 20-23, [za:] P. Koralewska, *Koncepcja zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego wyspy Ostrów Tumski w Poznaniu*, 2006, mscr.
- ⁴ A.A. Kantarek, M. Gołąb-Korzeniewska, M. Nowakowski, *Założenia Lokalnego Programu Rewitalizacji miasta Krakowa*, Urbanista, 11(47), s. 32-35, Warszawa 2006.
- ⁵ P. Lorens, *Planowanie procesu rewitalizacji kwartału Grodzisko w Gdańsku*, Urbanista, 7(31), s. 28-31, Warszawa 2005.
- ⁶ Plan Rozwoju Miasta Poznania na lata 2005–2010, Urząd Miasta Poznania 2004.

1. Introduction

Ostrów Tumski belongs to the most important areas of Poznań¹, as it constitutes a bedrock of Polish statehood. The purpose of this article is describing an attempt made in order to regain Ostrów Tumski, the bedrock of our statehood, for and cultural awareness strengthening. Research conducted in Ostrów Tumski have been preceded by private works (Koralewska 2006).

2. Materials and methods

Maps of Poznań (scale of 1:18 000) were used for analysis and initial division of the area into sectors A, B, and C, adjacent to one another and characterized by a similar way of exploitation. The division resulted in drawing the following borders²:

- A – industrial sector – the northern part of the island. Its southern border is drawn by railway, Panna Maria Street constitutes the eastern border and the areas adjacent to the Cathedral form the western border.
- B – cathedral sector – lies below. Its southern border is drawn by Zagórze Street.
- C – housing sector – occupies the southern part of Ostrów Tumski.

Detailed inventory works of this area were conducted in 2005. Data was put into a 1:5000 topographic map. Next, new functional – spatial division, resulted in emerging alike sectors. Their common feature was the way of exploitation. Finally, the separated areas were assessed. The assessment depended on the level of social usefulness they have been given and their main historical functions. In the further phases, this assessment should be used for scheduling actions aimed at restoring the proper meaning and functionality to the area and, what is most important, for indicating management of Ostrów Tumski, according to the rules and for the needs expected by the society to be fulfilled.

3. Results

3.1. Inventory works in the area

Sector A, the northern part of the island is a closed area, inaccessible for unauthorized visitors and divided by a widely used east – west railway. The area is cut by a drain of the Warta river into 2 pieces: western (the smaller one) and eastern (the larger one). The western part is occupied by industrial objects. The area extending from the eastern side is occupied by small manufacturing and administration buildings. There is also a lot of wastelands changed into illegal dumping grounds and devastated post-

-industrial areas decaying infrastructure of which has been preserved (e.g. an unexploited, almost totally dug railway, leading to the most fronted eastern part of the island). The majority of the objects need to be repaired or pulled down immediately. Industrial buildings are mixed with allotments.

Sector B, the central part of Ostrów Tumski has also been investigated. It includes the Cathedral, together with historical buildings surrounding it. Cardinal Stefan Wyszyński Street cuts this sector. The street can be crossed using one of two tunnels situated on the western and eastern side of the island. The crucial part of the investigated cathedral area is located in the northern part of Wyszyński Street. Its northern and western parts are directly adjacent to the industrial sector. At the western side of Panna Maria Street there are industrial areas which constitute a huge contrast in comparison with the historical part of Ostrów Tumski. The Cathedral complex is strictly connected with the areas and buildings of the Archbishop Seminary situated on the southern side of Wyszyński Street (together with the Chapel of St. Mary's Annunciation).

From their southern part, the areas of the seminary are surrounded by a high and neglected wall – a symbolic and literal border between the cathedral area and sector C. The area most protruding to the south (sector C), called Zagórze, includes housing buildings mixed with unorganized green areas. Detached houses located in the northern part date from the 20s of the 20th century. In the 60s, the place of Radziwiłł's stronghold was replaced by a district of detached houses creating a closed unity. The housing area contains also tenement houses from the 19th and 20th century. Technical condition of these is satisfying, but the tenement houses and older blocks of flats need renovation. Green area of this part of the island is restricted to an unmanaged southern foreland. Its western part is in good condition, enriched with recreational infrastructure elements (benches, a playground). In the eastern part the green areas are neglected and close to the tunnel there are some garages.

3.2. Current research assessment

Ostrów Tumski is divided by linear barriers resulting from communication roads running there. The assessment of the island's management condition included certain objects and places (see: figure), enabled to put the usefulness of particular areas into a hierarchical order and indicate the most significant ones as far as development is concerned.

Areas of architectonic and historical values overlap with sector B, although in the latter one conflicting areas and objects are situated. A huge contrast can be observed because of a close neighbourhood of the Seminary and industrial objects.

Another conflicting object is Wyszyński Street which spoils the unity of the sector and historical plan of building development. This street considerably impedes proper management and availability of this part of the island. The whole area is characterized chiefly by places requiring change of functions they currently perform. These include industrial areas in sector A, which unquestionably ought to be removed from Ostrów Tumski and devastated areas (wastelands and allotments) which should be transformed into a widely accessible, planned space performing esthetic and protective functions. Another question are areas which are touristically attractive, however the objects situated there, as well as their surroundings, require revitalization.

4. Conclusions

Ostrów Tumski contains relicts of our past of extraordinary cultural values. If the island is to become touristically attractive, its current way of management requires a lot of changes. Such improvement can be achieved through many necessary transformations thanks to which Ostrów Tumski will become a place eagerly visited by the inhabitants and tourists. Industrial areas should undergo

a complex revitalization, starting with removing industrial objects and ending with adopting a new model of management, introducing new functions responding to basic advantages and values preserved and cultivated through historical transmission of the Cathedral buildings in Ostrów Tumski. The devastated areas (the green belts, wastelands and enclosed allotments) should be transformed into planned parks which will be widely accessible and will perform recreational and esthetic functions. The housing areas and their surroundings need a complex revitalization.

The part defined as a Cathedral complex currently consists of 2 areas, both of which are touristically attractive and contain objects representing outstanding historical-architectonic values and areas potentially attractive, with interesting objects, but with uncared-for surroundings requiring renovation. Two contrasting areas, in turn, the housing sector C and the Seminary area, require renovation, facades colours' unification (especially in case of the housing buildings) and greater care for green zones.

Ostrów Tumski should be made accessible only for pedestrians and cyclists. As far as cars are concerned, only the members of the Metropolitan Curia and Zagórze inhabitants could be allowed to use them, exclusively while driving through Berdychowski bridge that is being designed. Wyszyński Street, an artificially formed border cutting this section, requires liquidation. This would increase spatial unity in the archbishop gardens, currently cut by the street. Liquidation of other technical infrastructure elements – landscape or functional hindrances – also should be taken under consideration. Apart from Wyszyński Street, these obstacles include high voltage lines which should be removed from Ostrów Tumski and the railway that could be led in the tunnel or a palisade together with Wyszyński Street.

In order to provide good quality communication for pedestrians and cyclists, some foot-bridges should be build. The cathedral zone, treated as a place of cult, ought to set character to the type of management and currently introduced functions. Therefore, new division that would improve quality and add harmony to the created areas is suggested. The division involves 4 sectors:

- I. Historical sector: the cathedral complex³, functionally and spatially unified and including all the objects of the current sector B.
- II. Parks and gardens' sector: if it were created instead of the existing wastelands and allotments in the northern part of the island, it would make a walking track.
- III. "High culture" sector – would be formed using the post-industrial areas in the north and could be functionally connected with newly formed parks in the east. It is suggested to place here some objects for the purpose of outdoor performances, the art galleries and restaurants supplementing functions of the cathedral part.
- IV. Recreational sector – connected with Zagórze, it would be transformed into a small park including walking boulevards with branches to rest on and lanterns.

Creating a new vision of Ostrów Tumski will be extremely beneficial for the development of Poznań. Implementation of the suggestions described above will help to attract tourists and inhabitants to the areas concentrated around the Warta river.

Recent revitalizing processes have been implemented – or at least prepared – in numerous Polish cities. As experience shows, plans of revitalization ought to combine various – urban, planning, social, geographical, natural and cultural – skills. The variety and complexity of the problems requires the involvement of many circles and institutions in the process of planning. Municipal authorities as the coordinator and the basic force initiating changes – especially social ones – must be engaged within the boundaries of a revitalized fragment of a city. The survey for Kraków⁴ presents a model range of revitalizing work. This conception includes four threads allowing for real, successful revitalization: specific grounds (places, areas, systems), the range and diversity of the problem (seven levels), manners of implementation (work plan, possibilities of gaining necessary means, monitoring, identification of feedbacks). The Gdańsk example⁵, quite special because referring to fortress buildings, proves a necessity of the creation of a broad debating forum **before** revitalization, making it possible to prepare a conception of using objects **after** revitalization.

Endnotes

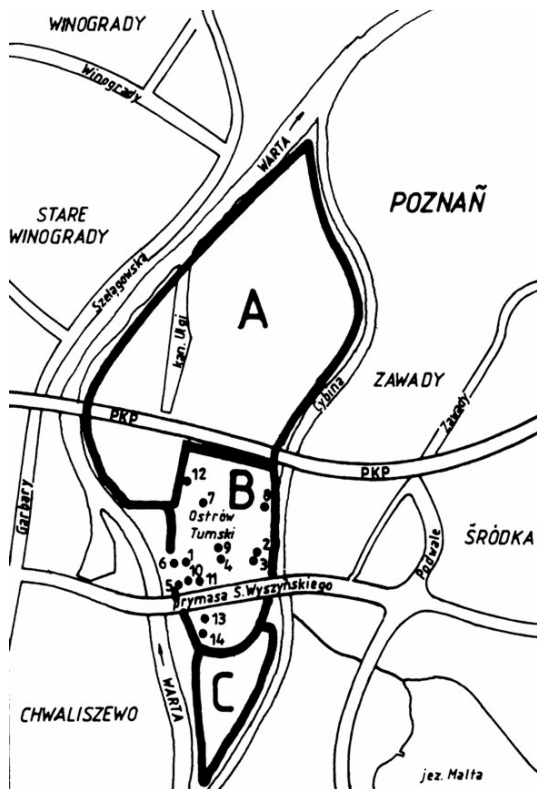
¹ Poznań, city plan, scale 1:18 000, Ed. Demart sp. z o.o., Warszawa 2003.

² P. Koralewska, *Koncepcja zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego wyspy Ostrów Tumski w Poznaniu*, 2006, mscr.

³ A. Piotrowska, *Europejski sen Mieszka I*, Wiedza i Życie, 11, 2005, p. 20-23, [for] P. Koralewska, *Koncepcja zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego wyspy Ostrów Tumski w Poznaniu*, 2006, mscr.

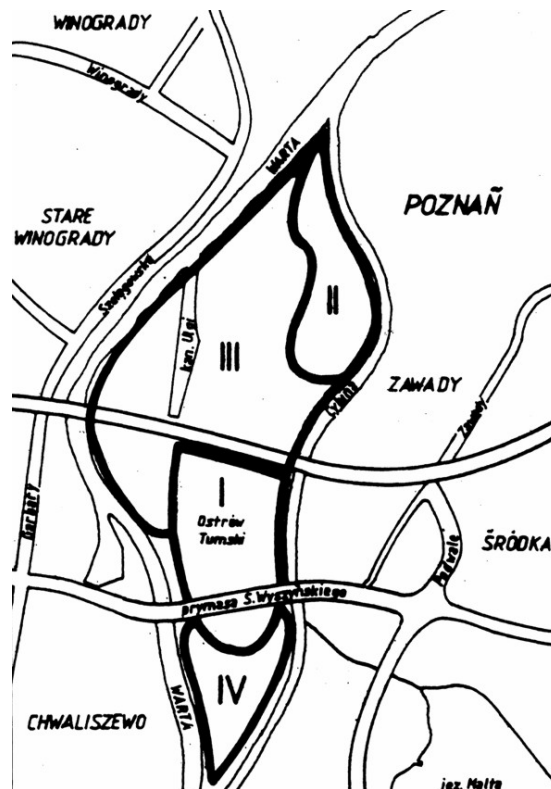
⁴ A.A. Kantarek, M. Gołąb-Korzeniewska, M. Nowakowski, *Założenia Lokalnego Programu Rewitalizacji miasta Krakowa*, Urbanista, 11(47), p. 32-35, Warszawa 2006.

⁵ P. Lorens, *Planowanie procesu rewitalizacji kwartału Grodzisko w Gdańsku*, Urbanista, 7(31), p. 28-31, Warszawa 2005.

II. 1. Sektory funkcjonalno-przestrzenne istniejące obecnie na Ostrowie Tumskim (charakterystyka w tekście): A – sektor przemysłowy, B – sektor katedralny, C – sektor mieszkaniowy (oprac. własne); 1–14: obiekty historyczne Poznańskiej Kurii Metropolitalnej

III. 1. The division of Ostrów Tumski: A – industrial sector, B – cathedral sector, C – housing sector; 1–14: historical buildings of Poznań Bishop

II. 2. Proponowany podział funkcjonalno-przestrzenny Ostrowa Tumskiego: I – sektor historyczny, II – sektor parków i ogrodów, III – sektor „kultury wysokiej”, IV – sektor wypoczynku codziennego (oprac. własne)

III. 2. The new division of Ostrów Tumski: I – historical sector, II – parks and gardens' sector, III – "high culture" sector, IV – recreational sector